

УДК 658.155

Морщенок Т. С.
Задорожня В. О.

Запорізька державна інженерна академія

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА
ТА ЙОГО РОЛЬ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено основні підходи до визначення економічної сутності прибутку підприємства. Розглянуто основні функції прибутку, які розкривають його сутність. Визначено роль та значення прибутку в умовах ринкової економіки та необхідність його підвищення на підприємстві. Надано основні напрями підвищення прибутку підприємства.

Ключові слова: прибуток, функції, показник, результат, доход, ефективність, підвищення.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, одержання прибутку є важливим завданням, оскільки він є основним фінансовим джерелом соціально-економічного розвитку суб'єктів господарювання. В той же час прибуток впливає на збільшення ринкової вартості підприємства, ефективність виробничої діяльності, економічний розвиток держави. Тому вся діяльність суб'єктів господарювання спрямована на те, щоб забезпечити зростання його величини або принаймні стабілізувати її на певному рівні.

У зв'язку зі значною роллю прибутку у розвитку підприємства, зміцненні його конкурентоспроможності, забезпеченні інтересів його власників, персоналу та держави визначення економічної сутності даної категорії, напрямів та шляхів збільшення прибутку підприємства в умовах ринкової економіки є досить актуальним питанням, якому слід приділяти належну увагу для ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Це і визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми управління, формування і використання прибутку підприємства в різних аспектах досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти. Серед них можна назвати: Л. Бовш, І. Бойчик, І. Бланка, І. Балабанова, С. Дем'яненко, М. Коробова, С. Ногіну, І. Панченка, Р. Сайфуліна, В. Серединську, Н. Ушакову, Н. Чумаченка, А. Шеремета та ін.

Однак необхідно зазначити, що, незважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення в цій галузі, низка питань теоретико-методичного та практичного характеру з управління, формування, розподілу та використання прибутку на підприємстві залишається остаточно нерозв'язаною, потребує уточнень та розвитку, що і обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Мета наукової статті полягає в обґрунтуванні теоретичних засад визначення прибутку та визначенні основних напрямів його підвищення. Для досягнення поставленої мети було поставлено такі завдання: дослідити основні підходи до визначення економічної сутності поняття «прибуток підприємства»; розглянути функції прибутку, які розкривають його економічний зміст; обґрунтувати необхідність підвищення прибутку в умовах ринкової економіки та визначити основні напрями його підвищення на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Прибуток посідає особливе місце у системі оціночних показників діяльності організації. Він є основою економічного і соціального розвитку організації, сталим джере-

лом фінансування виробництва, виплати дивідендів, збільшення капіталу організації, створення резервних фондів, поповнення оборотних активів і покриття інших планових витрат. У прибутку та його розподілі виражені економічні відносини між суспільством, організацією і окремими працівниками [1, с. 237].

Як стверджують С. Ногіна та М. Свиридова, в умовах ринкової економіки прибуток на рівні підприємства виступає як безпосередня мета виробництва, що зумовлено притаманною капіталу тенденцією до самозростання. Прибуток називають об'єктивною економічною категорією товарно-грошових відносин, важливим фінансовим синтетичним показником діяльності підприємства, а також джерелом фінансових ресурсів підприємства, які відіграють вирішальну роль у фінансовому забезпеченні підприємницької діяльності. Також прибуток заохочує до складового елементу ринкових відносин, що займає особливе місце в створенні ринку засобів виробництва, предметів народного споживання, цінних паперів. Прибуток відіграє важливу роль у ліквідації бюджетного дефіциту, стабілізації господарства, подоланні кризових явищ тощо.

Прибуток є грошовою формою чистого доходу суспільства. Як економічна категорія, він відображає сукупність економічних відносин, пов'язаних з утворенням національного доходу і його розподілом. Термін має різне тлумачення у практиці фінансового та економічного аналізу. Його сутність змінювалась, доповнювалась і оновлювалась відповідно до тенденцій розвитку економічної теорії [2, с. 283].

На думку Л. Бовш, прибуток характеризує кінцевий результат діяльності підприємства та як економічний показник являє собою різницю між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманої виручки та сумою витрат на виробництво і реалізацію продукції [3, с. 208].

І. Продіус, С. Філіппова, В. Захарченко та О. Балан зазначають, що прибуток – це перевищення виручки над сукупними витратами на виробництво, він характеризує діяльність підприємства в якості позитивного кінцевого фінансового показника [4, с. 163].

І. Бойчик визначає прибуток як частину чистого доходу, що залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов'язаних з виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності. В умовах ринку прибуток є джерелом усіх фінансових ресурсів підприємства. Величина прибутку характеризує фінансові результати роботи підприємства та визначає його фінансовий стан [5, с. 346].

В. Серединська, О. Загородна та Р. Федорович розглядаючи сутність прибутку виділяють такі його основні характеристики [6, с. 345]:

- прибуток є формою доходу підприємця, який вклав свій капітал у певний вид діяльності з метою досягнення певного комерційного успіху;

- прибуток не є гарантованим доходом підприємця на вкладений капітал у той чи інший бізнес, а результатом вмілого й успішного здійснення цього бізнесу. Тому прибуток, у певній мірі, – це плата за ризик здійснення підприємницької діяльності. Рівень прибутку і рівень підприємницького ризику знаходяться між собою у прямо пропорційній залежності;

- прибуток характеризує не весь дохід, одержаний у процесі підприємницької діяльності, а лише ту частину доходу, яка «очищена» від понесених витрат на здійснення цієї діяльності;

- прибуток є вартісним показником, який виражений у грошовій формі.

Виходячи з цього, під прибутком вони розуміють виражений у грошовій формі результат підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, та виражає собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами, понесеними в процесі здійснення цієї діяльності [6, с. 345].

Сутність прибутку як економічної категорії розкривається також через функції, які він виконує у господарській діяльності. Дослідження підходів науковців до функцій прибутку дозволяє зробити висновок, що домінуючою є позиція, що прибуток виконує оціночну (облікову), стимулюючу та розподільчу функції.

Сутність облікової (оціночної) функції полягає в тому, що прибуток розглядається як оціночний показник, який характеризує ефект, отриманий від здійснення господарської діяльності, та дає можливість оцінити її ефективність.

Розподільча функція реалізується шляхом використання прибутку в якості джерела формування дохідної частини бюджетів усіх рівнів починаючи з державного бюджету, через розподіл прибутку у вигляді податку на прибуток, закінчуючи бюджетом окремого структурного підрозділу підприємства. Частина прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, спрямовується на розширене відтворення та вирішення виробничих та соціальних завдань його розвитку.

Стимулююча функція полягає в тому, що прибуток використовується як в інтересах суб'єктів підприємства, так і в інтересах їхніх працівників, тому він виступає стимулом для управлінського персоналу та працюючих підприємства здійснювати свою діяльність з найвищою ефективністю, що дозволить забезпечити працівникам отримання винагороди за працю та підприємству впроваджувати досягнення науково-технічного прогресу, що призведе до зниження витрат виробництва, підвищення його ефективності та соціально-економічного розвитку.

І. Панченко стверджує, що, розглядаючи функції прибутку з позиції їх реалізації для досягнення економічного розвитку суб'єктів господарювання, доцільним є виділення соціальної функції, яка передбачає виконання підприємством програм соціального захисту працюючих та суспільства в цілому. В науковій літературі часто зміст соціальної функції пов'язують зі стимулюючою функцією, хоча вони мають різну направленість, що проявляється у виконанні різних завдань. Так,

стимулююча функція спрямована на оцінку вкладу кожного працюючого в досягнення запланованих результатів, в той час як соціальна функція передбачає створення системи захисту працюючих та суспільства для виконання покладених на них виробничих функцій. Відповідно, основне завдання управління прибутком в рамках виконання соціальної функції полягає в гармонізації інтересів власників, держави та найманого персоналу щодо розподілу прибутку та визначення пріоритетних напрямів його використання.

Соціальна функція прибутку знаходиться у нерозривному зв'язку з регулюючою функцією оскільки спрямування прибутку до бюджетів різних рівнів сприяє реалізації різних загальнодержавних і регіональних соціальних програм.

Отже, налагодження на підприємстві системи управління прибутком, яка спрямована на реалізацію оціночної, розподільчої та стимулюючої функції прибутку дозволить забезпечити економічний розвиток підприємства в частині зростання продуктивності праці та економічного зростання кожного суб'єкта господарювання шляхом підвищення ефективності та відповідальності кожного працюючого та окремого структурного підрозділу за результати діяльності. Виконання прибутком соціальної функції виступає запорукою добробуту не лише власників, працівників, суспільства, а й соціальної відповідальності бізнесу в цілому [7].

Одним із завдань управління прибутком є розробка та реалізація заходів, спрямованих на підвищення його рівня. Таким способом можна уникнути кризового стану, оперативно слідкувати за динамікою зміни прибутку та завчасно впроваджувати інноваційні технології, що зменшують витрати, та як наслідок – збільшують прибутковість.

Як стверджують С. Ногіна та М. Свиридова, управління прибутком – це складна багаторівнева система трансакцій, яка містить у собі як мінімум три підсистеми: формування, розподіл та використання. Для кожної з них притаманні свої конкретні цілі, завдання, інструментарій їх досягнення. Основними завданнями управління прибутком є:

- виявлення резервів збільшення прибутку за рахунок виробничої діяльності, інвестиційних і фінансових операцій;

- пошук резервів нарощування прибутку за рахунок оптимізації постійних і змінних витрат, обґрунтування облікової політики підприємства, цінової та податкової політики;

- оцінювання прибутковості виробничої і комерційної діяльності;

- визначення підприємницького ризику;
- зміцнення конкурентних позицій підприємства за рахунок підвищення ефективності розподілу і використання прибутку [2, с. 283].

Слід зазначити, що в умовах ринку принципове значення має вмале управління факторами, які впливають на величину прибутку. Важливу роль у розв'язанні цього питання відіграє економіко-аналітична діяльність в організації, основними завданнями якої є: вивчення обсягів, складу і динаміки фінансових результатів діяльності підприємства; перевірка обґрунтованості планово-розрахункових показників з прибутку; визначення ступеня виконання плану з прибутку від операційної діяльності, участі в капіталі та інших фінансових доходів; виявлення впливу різних факторів на його величину; вивчення напрямів і тенденцій розподілу прибутку; розрахунок і оцінка показників рентабельності; визначення і мобі-

лізація резервів зростання прибутку і підвищення рентабельності господарської діяльності.

В процесі економіко-аналітичної діяльності використовують такі джерела інформації, як: фінансовий план; Ф.№1 – «Баланс»; Ф.№2 – «Звіт про фінансові результати»; Ф.№3 – «Звіт про рух грошових коштів»; Ф.№4 – «Звіт про власний капітал», декларацію про прибуток підприємства, зведену таблицю про основні показники (форма 22); дані бухгалтерського обліку; показники виробничих планів; статистична звітність про виконання підрядних будівельно-монтажних робіт, облікові дані тощо [1, с. 237].

Отже, економічний аналіз прибутку підприємства є складовою управлінської діяльності, головними завданнями якого є: систематичний контроль за виконанням планів одержання прибутку; виявлення факторів формування показників прибутку та розрахунки їхнього впливу; вивчення напрямків і тенденцій розподілу прибутку; виявлення резервів збільшення прибутку; розроблення заходів для використання виявлених резервів. Тому на кожному підприємстві необхідно систематично аналізувати формування, розподіл та використання прибутку з метою визначення факторів та резервів його підвищення.

В умовах ринкових відносин, як свідчить світова практика, існує три основних джерела одержання прибутку:

а) перше джерело утворюється за рахунок монопольного становища підприємства по випуску тієї чи іншої продукції (унікальності продукту). Однак, таке джерело має нестабільний характер через антимонопольну політику держави і зростаючу конкуренцію з боку інших підприємств;

б) друге джерело пов'язане безпосередньо з виробничою і підприємницькою діяльністю. Ефективність його використання залежить від знання підприємством кон'юнктури ринку й уміння адаптувати розвиток виробництва під його зміну;

в) третє джерело пов'язане з інноваційною діяльністю підприємства. Його використання пов'язане з постійним оновленням продукції, що випускається, забезпеченням її конкурентоспроможності, ростом обсягів реалізації і збільшенням маси прибутку [6, с. 345].

Загалом зростання прибутку може здійснюватися за такими основними чотирма напрямками: зростання цін, зниження виробничих витрат, удосконалення структури кінцевих продуктів, підвищення вартості кінцевих продуктів. Однак кожен з цих напрямків має безпосередній зв'язок з формуванням та функціонуванням виробничих витрат і зводиться до таких методів підвищення прибутковості виробництва крізь призму виробничих витрат:

1. Збільшення прибутку за незмінних постійних витрат. У цьому випадку можливі два шляхи. По-перше, підвищення прибутку за рахунок поліпшення організації господарства, зокрема шляхом впровадження нових організаційних форм господарювання, вдосконалення маркетингу, впровадження досягнень науково-технічного прогресу і т. ін. По-друге, зростання прибутку можна досягти за рахунок реструктуризації виробництва – нарощування прибуткових галузей та видів продукції за відповідного скорочення менш прибуткових.

2. Підвищення прибутку за збільшення постійних витрат. Це означає абсолютне розширення виробництва за рахунок прибуткових галузей і видів продукції, впровадження нових технологій, підвищення якості продукції тощо.

3. Зростання рівня рентабельності господарювання за скорочення постійних витрат та незмінної суми прибутку. Виходячи з формули визначення рівня рентабельності, де чисельник позначає прибуток, а знаменник – виробничі витрати, певне зменшення знаменника за незмінного чисельника відповідно збільшить результативний показник. Досягти скорочення постійних витрат за незмінної абсолютної суми прибутку можна завдяки їх перегрупованню за видами продукції, відповідно скоротивши й розширивши виробництво певних видів продукції.

4. Підвищення рівня рентабельності господарювання за зниження постійних витрат та абсолютної суми прибутку. Такий процес може відбуватися за умови, що темпи зниження постійних витрат перевищують темпи скорочення абсолютної суми прибутку [8, с. 325].

Як стверджують В. Серединська, О. Загородна та Р. Федорович, щоб прибуток підприємства зростав, воно повинне: здійснювати маркетингові дослідження і обґрунтовувати свою виробничу програму; нарощувати обсяги виробництва і реалізації товарів, робіт, послуг; розширювати, орієнтуючись на ринок, асортимент і якість продукції; впроваджувати заходи щодо підвищення продуктивності праці своїх працівників; зменшувати витрати на виробництво (реалізацію) продукції; створювати конкурентоспроможні умови продажу своїх товарів і надання послуг; грамотно будувати договірні відносини з постачальниками і покупцями; вміти найбільш доцільно розміщати одержаний раніше прибуток з точки зору досягнення оптимального ефекту [6, с. 346].

Висновки. Таким чином, можна зробити наступні висновки, що прибуток – це кінцевий результат діяльності підприємства, виражений у грошовій формі, що визначається як різниця між чистим доходом підприємства та його витратами на здійснення підприємницької діяльності та характеризує винагороду підприємця за ризик її здійснення. В умовах ринкової економіки економічна роль прибутку виявляється в таких рисах:

- відображає відносини, що склалися в процесі виробництва та синтезує всі сторони, аспекти діяльності суб'єктів господарювання;

- є джерелом розширеного відтворення виробництва, зростання національного доходу та задоволення потреб суспільства;

- є носієм захисної функції підприємства від загрози банкрутства головною передумовою зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання, зміцнення його конкурентоспроможності на ринку та забезпечення соціально-економічного розвитку;

- є рушійною силою функціонування та розвитку економіки, основним спонукальним мотивом підприємницької діяльності, сприяє ефективному використанню ресурсів, впровадженню досягнень науково-технічного прогресу тощо.

Для визначення напрямків підвищення величини прибутку та розробки відповідних заходів потрібно спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства. Для того, щоб підвищити прибуток підприємства необхідно виконати комплекс завдань щодо забезпечення зростання обсягів діяльності, ефективного управління витратами, підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази, оптимізації складу та структури обігових коштів, підвищення продуктивності праці та системи управління підприємства. До заходів, спрямованих на підвищення прибутку підприємства можна віднести: організаційні (удо-

сконалення виробничої структури, удосконалення організаційної структури управління, диверсифікація виробництва, реструктуризація виробництва тощо); технічні (оновлення техніко-технологічної

бази, переозброєння виробництва, вдосконалення виробів, що виробляється); економічні (удосконалення тарифної системи, форми і системи оплати праці, прискорення обігу оборотних коштів тощо).

Список літератури:

1. Литвин Б.М. Економіко-аналітична діяльність в організації : підручник / Б.М. Литвин. – К. : «Хай-Тек Прес», 2009. – 423 с.
2. Ногіна С. Шляхи вдосконалення формування та розподілу прибутку / С. Ногіна, М. Свиридова // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 283-285.
3. Бовш Л.А. Методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни «Економіка підприємства» для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності менеджмент організацій / Л.А. Бовш. – Київ : МАУП, 2010. – 264 с.
4. Продиус И.И. Экономика предприятия: краткий курс / [И.И. Продиус, С.В. Филиппова, В.И. Захарченко, А.С. Баллан]. – Харьков : Одиссей, 2004. – 192 с.
5. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навчальний посібник / І.М. Бойчик. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.
6. Серединська В.М. Економічний аналіз : навчальний посібник / В.М. Серединська, О.М. Загородна, Р.В. Федорович. – Тернопіль : Видавництво Астон, 2010.
7. Панченко І.А. Функції прибутку: значення для забезпечення економічного розвитку суб'єктів господарювання [Електронний ресурс] / І.А. Панченко. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/3475/1/71.pdf>.
8. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств : навч. посібник / С.І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 347 с.

Морщенок Т. С.

Задорожня В. А.

Запорожская государственная инженерная академия

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ЕЕ РОЛЬ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Исследованы основные подходы к определению экономической сущности прибыли предприятия. Рассмотрены основные функции прибыли, которые раскрывают ее сущность. Определена роль и значение прибыли в условиях рыночной экономики и необходимость ее повышения на предприятии. Представлены основные направления повышения прибыли предприятия.

Ключевые слова: прибыль, функции, показатель, результат, доход, эффективность, повышение.

Morschenok T. S.

Zadorozhzhnja V. A.

Zaporizhya State Engineering Academy

ECONOMIC ESSENCE OF INCOME OF ENTERPRISE AND HER ROLE IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY

Summary

The basic going near determination of economic essence of income of enterprise is investigational in the article. The basic functions of income are considered. A role and value of income in the conditions of market economy and necessity of her increase on an enterprise are certain. Basic directions of increase of income of enterprise are presented.

Key words: income, functions, index, result, profit, efficiency, increase.